

Удосконалення програми соціально-економічного розвитку регіону,
шляхом залучення основних положень природокористування

Балджи М.Д., к.геогр.н., доцент, ОНЕУ, м. Одеса, Україна

В статті висвітлені проблеми використання природних ресурсів та їх роль для подальшого соціально-економічного розвитку регіону; обґрунтовані підходи врахування трьохскладової структури природокористування; запропоновані шляхи вдосконалення програми розвитку регіону.

Ключові слова: сталий розвиток, соціально-економічний розвиток, регіон, стратегія, природні ресурси, соціо-еколого-економічне природокористування.

I. Вступ. Проблема соціально-економічного розвитку регіону надзвичайно важлива в наш час, адже Україна перебуває у стадії пошуку власного підходу до вдосконалення існуючих підходів розвитку. Останнім часом проводиться активна робота щодо розробки програм соціально-економічного розвитку на регіональному рівні та відповідних стратегій. Вони носять глибокий, розгалужений, всегалузевий та унікальний характер, враховуючи індивідуальні особливості регіонів. Але досить часто залишається поза увагою питання природокористування, що лежать в основі всієї економіки.

Тенденції сучасного етапу розвитку суспільства призвели до необхідності впровадження новітніх підходів у використанні природних ресурсів, які б поєднували екологічні, соціальні, економічні, юридичні, природничі та інші напрямки. Одним з них виступила стратегія сталого розвитку, як засіб інтеграції економічних, соціальних та екологічних цілей для розвитку держав з позицій національних і міжнародних інтересів. Визначаючи необхідність переходу на принципи сталого розвитку, в Україні було прийнято низку законодавчих та нормативно-правових документів цього напрямку. Серед них, зокрема, Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», Стратегія економічного та соціального розвитку

України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки, Енергетична стратегія України на період до 2030 року та інші, але цього виявилось недостатньо. В наш час Україна переживає період глибоких реформ. Підвищення сталості соціо-еколого-економічного потенціалу країни потребує посилення природовідновлюючого, відтворюючого циклу у природокористуванні; зниження ресурсо- та енергоємності продукції; встановлення позитивного балансу на користь природи і якість життя населення в результаті компенсації негативних наслідків його діяльності. Тому актуальність даної теми полягає у набиранні проблемами соціально-економічного розвитку все більшого значення та охопленні основних положень підґрунтя такого розвитку на регіональному рівні.

Питання природокористування широко вивчалось в науковій літературі зарубіжними і вітчизняними вченими, але проблеми врахування ресурсної складової у проектах соціально-економічного розвитку регіонального рівня, її оцінки та вдосконалення процесу управління природокористуванням ще залишаються поза увагою фахівців.

II. Постановка завдання. При проведенні наукового дослідження було обрано за мету виявлення соціо-еколого-економічної складової природокористування та залучення його основних положень до програм соціально-економічного розвитку регіону. Для вирішення поставленої мети були залучені наступні методи: системного аналізу і синтезу (при дослідженні сутності та концептуальних положень економіки природокористування); методи статистично-економічного аналізу (при оцінці стану використання ресурсів та потенціалу регіонів, рівня соціо-еколого-економічного розвитку регіональних систем); економіко-математичного моделювання (при застосуванні метрологічних підходів для регулювання використання природно-ресурсного потенціалу).

III. Результати. Процес природокористування розвивається на стику «суспільство – природа» і відбиває їхню взаємодію на конкретній території. Він служить забезпеченню суспільства первинними предметами, в окремих

випадках, засобами праці, лежить в основі життєдіяльності людей. У цьому процесі здійснюються задачі задоволення потреб суспільства в природних ресурсах на основі їхнього раціонального, комплексного використання, запобігання природних ресурсів від виснаження шляхом їхньої охорони і відтворення, виконуються природозахисні функції для підтримки природного середовища в стані придатності для нормальної життєдіяльності людей та інших біологічних організмів.

Існуючі проблеми між суспільством та природою обумовили необхідність створення та впровадження концепції сталого розвитку зі становленням такої економічної системи, яка б докорінним чином відрізнялась як від командно-адміністративної, так і від ринкової економіки. Завдяки цій концепції стає можливим взаємне узгодження економічних, екологічних та соціальних чинників розвитку; зникає потреба обирати між захистом довкілля, економічним розвитком та здоров'ям населення, тому що потреби й обмеження поєднуються проблемами захисту довкілля, економічним зростанням і соціальними інтересами.

Дотримання положень сталого розвитку територій передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних та соціальних чинників і обумовлює розв'язання складних завдань, пов'язаних із збереженням та раціональним використанням природних ресурсів. Взаємодія між природно-ресурсним потенціалом і суспільством відбувається, як правило, через виробництво, утворюючи цілісну соціо-еколого-економічну систему, яка є умовою життєдіяльності людей. В запропонованій системі найважливішою домінантою постає єдність трьох складових: природи, населення і господарства. Питання розвитку збалансованої соціо-еколого-економічної системи розглядали П.М.Нестеров та А.П. Нестеров (2002), О.П.Добровольська (2007) та інші. Крім загально дослідження систем, інтенсивно активізується процес розробки моделей, пов'язаних з соціально-економічними процесами, що обумовлено розвитком прикладних методів

системного аналізу, інформаційних технологій, методів і засобів вимірювання та обліку статистичної інформації [6, 7, 8].

Базовим підходом моделювання природокористування пропонується врахування динаміки взаємодії трьох різних за змістом і формами складових: соціальної, екологічної та економічної. Ці складові визначались за допомогою спеціальних коефіцієнтів, відповідно: екологічної, соціальної та економічної збалансованості території.

Коефіцієнт екологічної збалансованості території ($K_{екзр}$) був запропонований М.М. Приходько (2006), але автор розглядає тільки орні землі, в той час, як ми вважаємо доцільним охопити всі трансформовані землі, що дозволить найповніше визначити екологічну збалансованість регіону. До того ж вважаємо за доцільне трансформувати формулу і представити її у вигляді:

$$K_{екзр} = \frac{S_{mз}}{S_{mз} + S_{л} + S_{лп} + S_{г}}, \quad (1)$$

де $S_{mз}$ – площа трансформованих земель, га;

$S_{л}$ – площа лісових угідь, га;

$S_{лп}$ – площа лукопасовищних угідь, га;

$S_{г}$ – площа водних угідь, га.

Найбільш екологічно збалансованим вважається той регіон, де $K_{екзр}$ має тенденцію до зменшення, тобто у порівнянні двох (або більше) територіальних одиниць, територія з меншим коефіцієнтом має кращу екологічну збалансованість.

Коефіцієнт соціальної збалансованості ($K_{сзр}$) розраховується за формулою:

$$K_{сзр} = \frac{K_{р.м.}}{T_{рег}}, \quad (2)$$

де $K_{р.м.}$ – кількість робочих місць в регіоні;

$T_{рег}$ – трудові ресурси, наявні на певній території.

При соціальній збалансованості $K_{cзр}$ повинен дорівнювати одиниці. У випадку, коли $K_{cзр} < 1$, спостерігається надлишок трудових ресурсів; при $K_{cзр} > 1$ існує певний трудовий потенціал для розвитку галузей економіки. Для соціальної збалансованості регіону доцільно, щоб $K_{cзр}$ у декілька раз перевищував одиницю. Таким чином створюється передумови для розвитку виробництв і постійної затребуваності трудових ресурсів.

Сумарне значення коефіцієнту економічної збалансованості ($K_{eзр}$) соціо-еколого-економічної системи має вигляд:

$$K_{eзр} = \sum_{d=0}^m (K_{мр} \cdot K_{зр} \cdot K_{вр} \cdot K_{лр} \cdot K_{рр})^d \frac{B}{D + B}, \quad (3)$$

де d – дефіцит бюджету, %;

B – бюджет, грн.;

D – дефіцит бюджету, грн.;

$K_{мр}$ - гранично допустимі значення відносного використання мінерально-ресурсного потенціалу;

$K_{зр}$ – гранично допустимі значення відносного використання земельного потенціалу;

$K_{вр}$ – гранично допустимі значення відносного використання водного потенціалу;

$K_{лр}$ – гранично допустимі значення відносного використання лісового потенціалу;

$K_{рр}$ – гранично допустимі значення відносного використання рекреаційного потенціалу;

m – граничний відсоток дефіциту бюджету (пропонується не більше ніж 3%).

Для визначення загального коефіцієнту ресурсної збалансованості регіону ($K_{зб.рег.}$) пропонується застосовувати наступну формулу:

$$K_{зб.рег.} = \frac{K_{cзр} \cdot K_{eзр}}{K_{екзр}}, \quad (4)$$

де $K_{cзр}$ – коефіцієнт соціальної збалансованості;

$K_{езр}$ – коефіцієнт економічної збалансованості;

$K_{екзр}$ – коефіцієнт екологічної збалансованості.

Результати розрахунків загального коефіцієнту ресурсної збалансованості регіону представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Загальний коефіцієнт ресурсної збалансованості ($K_{зб,рег.}$) для Одеської області (фрагмент)

№	Район	$K_{екзр}$	$K_{сзр}$	$K_{езр}$	$K_{зб. рег}$
1	Ананьївський	0,83	0,99	0,009	0,01
2	Арцизький	0,94	1,00	0,018	0,02
3	Балтський	0,79	0,99	0,060	0,07
4	Білгород-Дністровський	0,76	1,00	0,021	0,03

Соціо-еколого-економічна збалансованість в регіоні простежується у випадку, коли $K_{зб,рег}$ дорівнює одиниці, але отримати даний показник практично не можливо, адже при збалансованості соціальної та економічної складових провідною, все ж таки, виступає екологічна складова, оскільки загальна збалансованість не може бути нижча за саморегуляцію довкілля.

Сучасна соціо-еколого-економічна ситуація в Україні потребує розроблення відповідних стратегій [10, 11, 12, 13]. Для подальшого впровадження інноваційних напрямків пропонується використання наступних стратегій:

1. Розвиток інноваційного механізму регулювання природокористування. Дана стратегія передбачає розробку спеціальних індикаторів природокористування для виміру динаміки і якісних зрушень у використанні природних ресурсів та охорони природи; запровадження ресурсозберігаючих технологій (створення спеціалізованого підрозділу, що концентрує інформацію та бази даних з розвитку ресурсозберігаючих технологій, їх розроблювачів та зв'язок зі споживачами; проведення

конкурсів і виділення грантів для стимулювання розробки нових технологій); вдосконалення системи екологічного менеджменту з підтримкою впровадження даних пропозицій в усі структури управління природокористуванням – державні, регіональні, місцеві).

2. Посилення інноваційного партнерства на регіональному та міжрегіональному рівнях, що включає фінансову підтримку нововведень у регіонах, спільне планування й установку пріоритетів в інноваційній політиці, співробітництво в розробці і реалізації інноваційних проектів, обмін досвідом успішних проектів та вдосконалення кваліфікації кадрів в області інноваційної стратегії і політики в природокористуванні.

3. Стимулювання інноваційної творчості. Стратегія спрямована на активність та творче мислення вищого управлінського персоналу, подолання організаційних перепон – створення комплексних груп з дозволу міжгалузевих та міжрегіональних проблем у природокористуванні та охороні природи і здоров'ї населення; фінансову підтримку конкурентного середовища; впровадження нагород та заохочень; підвищення професійного рівня у впровадженні інновацій у діяльність різних управлінських структур.

Для практичної координації всієї роботи з ініціювання законодавчого забезпечення розробки інноваційних стратегій, а також з підготовці спеціального механізму управління вважаємо за доцільне створення спеціального центру з метою удосконалювання діяльності з впровадження інновацій у систему соціо-еколого-економічного регулювання природокористування в країні. Основне завдання центру полягає в сприянні новим підходам та прийомам досягнення цілей комплексного природокористування. Актуальними напрямками роботи даного центру можуть бути впровадження наступних інноваційних підходів: пошук інвестиційних ресурсів, розробка і реалізація спеціальних програм та проектів для подальшого широкого впровадження нововведень у практику; оцінка їхніх результатів; внесення змін у національну стратегію і політику удосконалювання регулювання природокористування.

Конкретними інноваціями в політиці природокористування, орієнтованій на соціо-еколого-економічне регулювання можуть бути: гнучкі ліцензії на використання повітряного середовища; ліцензування альтернатив для малого бізнесу; скорочення обмежень для фірм і компаній, що проводять природозберігаючу політику; тестування нових підходів на прикладі окремих регіонів або підприємств за допомогою цільових інноваційних грантів; виявлення еталонів природокористування, експертиза по оцінці результатів і система вимірів. При цьому природозберігаюче господарювання може залучати наступні інновації: стимули для ресурсокористувачів; спеціальні стратегії для різних секторів економіки; методи регулювання збалансованого природокористування на місцевому, регіональному та державному рівнях.

IV. Висновки. Таким чином, обґрунтування напрямів реалізації природокористування, шляхом посилення ресурсної компоненти в стратегіях, проектах та програмах соціально-економічного розвитку і створення спеціальних інституцій, що беруть на себе функцію організаційно-економічного забезпечення управління з метою удосконалення організаційно-економічного механізму соціально-економічного спрямування.

Література

1. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
2. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки від 28 квітня 2004 р. № 493/2004 [Електронний ресурс]: указ Президента України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc

4. Нестеров П.М., Нестеров А.П. Менеджмент региональной системы: учебник для вузов / П.М. Нестеров, А.П. Нестеров. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 365 с.
5. Добровольская О.П. Обоснование критериев экологической безопасности регионального развития / О.П. Добровольская // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Экономика». – Т. 20 (59). – 2007. – № 1. – с. 67 – 73.
6. Барткова Л. Математичне моделювання витрат, пов'язаних із впливом господарської діяльності підприємств на здоров'я населення / Л. Барткова // Регіональна економіка. – 2003. – № 4. – С. 225 – 235.
7. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / Под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. – М.: Наука, 2001. – 175 с.
8. Оболенський О.Ю., Корольок Ю.Г. Модель регіональної соціально-економічної системи як інструмент аналізу та управління регіональним розвитком / О.Ю. Оболенський, Ю.Г. Корольок // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 90 – 94.
9. Приходько М.М. Регіональні геоекологічні дослідження в раціональне природокористування (на прикладі Івано-Франківської області): монографія /М. М. Приходько. / Ред. О.М. Адаменко. – Івано-Франківськ: Івано-Франківський нац. техн. ун-т нафти і газу, 2006. – 245 с.
10. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л.І. Дідківська. – К: Знання, 2007. – 214 с.
11. Ковтун О. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / О.І. Ковтун. – Львів: «Новий світ – 2000», 2007. – 432 с.
12. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси / В. Новицький // Економіка України. – 2007. – № 7. – С. 5 – 14.
13. Тур О.М. Еколого-орієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О.М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №1 – С. 225 – 237.

Анотація англ.